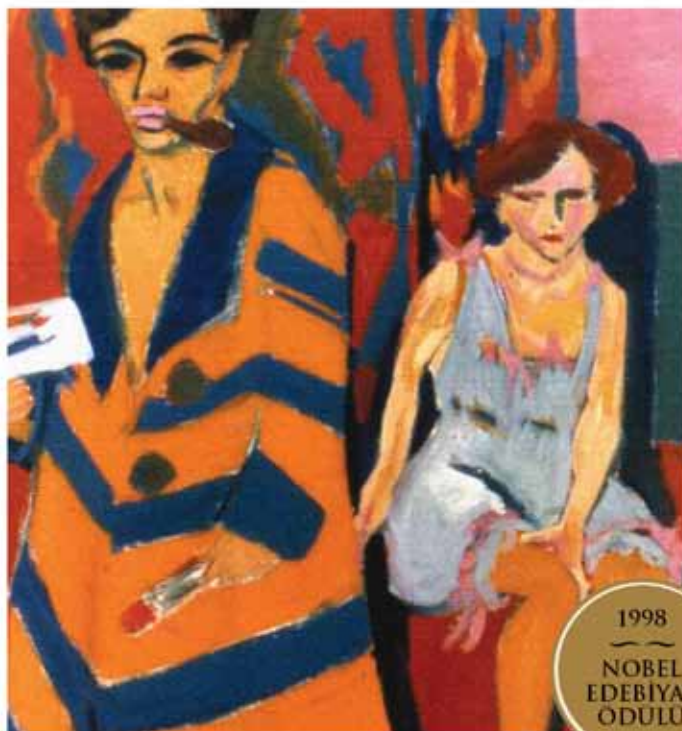

JOSÉ SARAMAGO

RESSAMIN
ELKİTABI

ROMAN

1998
—
NOBEL
EDEBİYAT
ÖDÜLÜ

Çeviri: ŞEMSA YEĞİN

♥
CAN

3.
BAŞKI

JOSÉ SARAMAGO
RESSAMIN
ELKİTABI

Manual de pintura e caligrafia, José Saramago

© 1983, José Saramago & Editorial Caminho, SA

© 2001, Can Sanat Yayınları Ltd. Şti.

Bu kitabın Türkçe yayın hakları Akcalı Telif Hakları Ajansı ve Dr. Ray-Güde Mertin Literarische Agentur, Bad Homburg, Germany aracılığıyla alınmıştır.

Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: 2001

3. basım: Aralık 2013, İstanbul

Bu kitabın 3. baskısı 1 000 adet yapılmıştır.

Kapak tasarımı: Ayşe Çelem Design

Kapak baskı: Azra Matbaası

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi D Blok 3. Kat No: 3-2

Topkapı-Zeytinburnu, İstanbul

Sertifika No: 27857

İç baskı ve cilt: Ekosan Matbaası

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sit. 2 NF 4-8, Topkapı, İstanbul

Sertifika No: 19039

ISBN 978-975-07-0123-8

CAN SANAT YAYINLARI

YAPIM, DAĞITIM, TİCARET VE SANAYİ LTD. ŞTİ.

Hayriye Caddesi No. 2, 34430 Galatasaray, İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33

www.canyayinlari.com

yayinevi@canyayinlari.com

JOSÉ SARAMAGO

RESSAMIN
ELKİTABI

ROMAN

1998 NOBEL EDEBİYAT ÖDÜLÜ

Türkçesi

Şemsa Yeğın

José Saramago'nun Can Yayınları'ndaki diğer kitapları:

Körlük, 1999

Umut Tarlaları, 1999

Ricardo Reis'in Öldüğü Yıl, 2003

Görmek, 2008

Küçük Anılar, 2008

JOSÉ SARAMAGO, 16 Ekim 1922 tarihinde doğdu. 1947'de ilk romanı olan *Terra do Pecado*'yu (Günah Ülkesi) yazdı. On iki yıl boyunca bir yayinevinde yayın yönetmenliği ve *Yeni Seara* dergisinde edebiyat eleştirirnenliği yaptı. Saramago'nun uluslararası düzeyde tanınmasını sağlayan yapıtı, 1983'te yayımlanan *Baltasar ve Blimunda*'dır. *Ricardo Reis'in Öldüğü Yıl* 1984'te, *Lizbon Kuşatmasının Tarihi* 1988'de yayımlandı. 1995 yılında *Körlük*, 1997'de ise *Bütün İsimler* yayımlandı. Saramago'nun yapıtlarının arasında iki şiir kitabı, birçok deneme, oyun ve roman vardır. Birçok ödül almış olan Saramago'nun edebiyat yaşamının asıl meyvesi, 1998'de aldığı Nobel Edebiyat Ödülü'dür. Çağımızın en önemli edebiyatçıları arasında yerini alan Saramago, Kanarya Adaları'nda 87 yaşında öldü.

ŞEMSA YEĞİN, ABD'de Amerikan edebiyatı öğrenimi gördü. Yazarlık yaşamına 1960'lı yıllarda yaşadığı ABD, Kanada ve Afrika ülkelerinden *Cumhuriyet* ve *Hürriyet* gazetelerine gönderdiği yazı ve röportajlarla başladı. 1970'lerden bu yana çeviriyle uğraşan YeğİN, 1979'da Türkiye Yazarlar Sendikası'nın Hasan Ali Ediz Edebiyat Çeviri Ödülü'ne değer görüldü. Jack London, Howard Fast, Maksim Gorki, Elias Canetti, George Orwell, Thomas Pynchon, José Saramago, Carlos Fuentes gibi yazarların yanı sıra Sigmund Freud, Erich Fromm, Robert Briffault gibi bilim adamlarının yapıtlarını dilimize kazandırdı.

*On revient de loin. La formation bourgeoise,
l'orgueil intellectuel.
La nécessité de se réviser à tout moment. Les
liens qui subsistent.
La sentimentalité.
L'empoisonnement de la culture orientée.¹*

PAUL VAILLANT-COUTURIER

1. Uzaktan geliyoruz. Burjuva eğitimi, aydın kibri.
Her an kendini değıştirme gerekliliği.
Varlığını sürdüren bağlar.
Duygusallık.
Yönlendirilmiş kültürün zehirleyişi.

İkinci resmi yapmayı sürdüreceğim ama hiçbir zaman bitmeyecek, biliyorum. Çalıştım, çabaladım, başaramadım; şu anda üzerine yazmaya başladığım bu beyaz kâğıt, başarısızlığa uğradığımın ya da tükenmişliğimin en açık kanıtı. Er geç birinci resimden ikincisine geçecek, sonra yazma işime döneceğim ya da aradaki evreyi atlayacağım ya da S.'nin ısmarladığı portreye ya da onun tam yanında bulunan ve S.'nin hiçbir zaman görmeyeceği o öteki portreye bir fırça darbesi daha indirmek üzere yazmakta olduğum bir sözcüğü orta yerinde keseceğim. O gün geldiğinde, şu anda bildiğimden (yani her iki resmin de hiçbir değer taşımadığından) fazlasını bilecek değilim. Ama –kendimi kaptırdığım bu heves, sonuçta bir kullanma kılavuzundaki değişmez kuralları izlercesine dikkatle uyguladığım bu anlatım biçiminin de bana ait olmadığını ortaya koysa bile– kendime ait olmayan bir anlatım biçimine özenmeye, heveslenmeye kalkışmakta haklı olup olmadığıma karar verecek durumda olacağım. Şimdilik, bu yazının sonuçta başarılı olmaması halinde, bundan böyle beyaz tuvallerimin ve bomboş kâğıtlarımın, üzerinde en küçük bir iz bile bırakmadığım, benden binlerce ışık yılı uzaklıkta bir yörüngede dönen bir dünya haline gelmesi durumunda ne yapaca-

ğımı düşünmemeyi yeğliyorum. Yani kısacası, fırçayı ya da kalemi elime almakla dürüst davranmadığım sonucuna varmam, kısacası (birincisi nasılsa olamadı), çalışıp çabalayıp gene başarısızlığa uğramam ve artık önümde başka fırsatların kalmaması nedeniyle kendimi ifade etme ve düşüncelerimi dışa vurma hakkımı yok saymak durumunda kalmam halinde ne yapacağımı düşünmek istemiyorum.

Müşterilerim, bir ressam olarak beni takdir ediyorlar. Başka kimsenin umurunda değilim. Eleştirmenler (çalışmalarım üzerinde tartışmayı henüz bırakmadıkları o yıllar önceki kısa dönemde) zamanın en azından elli yıl gerisinde olduğumu söylüyorlardı – bu da o sıralarda tam tamına rahme düşmeyle doğum arasındaki cenin aşamasında olduğum anlamına geliyordu. Yani kırılğan ve korunmasız bir insan adayı, kendisini nelerin beklediği konusunda acı ve ironik sorgulanmalara açık bir nesne. “Doğmamış”. Çoğu kişi için geçici olan, ancak benim durumumda kalıcı hale gelen bu nitelemeyi zaman zaman düşünmüşümdür ve gariptir, bu durumu acı ama gene de heveslendirici, kabul edilebilir bir olgu olarak görmüşümdür; dikkatle, sakınılarak kullanılması gerektiği için ve öyle kullanıldığından insanın kendi parmaklarının canlı etini keskin kenarının kesinliğine bastırmak isteyeceği bir bıçağın kenarı gibi yani. Yeni bir resme başladığımda (bıçağın da, canlı etin de bulunmamasına karşın) böyle bir duyguya kapılıyorum. Kütükleri bulunmayan bir nüfus memuru, yani ben, kendimi tümüyle ya da en azından bir saatliğine bu doğmamışlık uyumsuzluktan kurtaracak farklı ilişkiler ve yeni adresler yazacağımı sanıyorum, dümdüz beyaz tuvale, boşlukları doldurulacak bir kimlik cüzdanı gibi hazırlanmayı bekliyor. Kullanma kılavuzundan öğrendiğim kuralların değişmezliğiyle, ne yaratmayı seçeceğim konusundaki karar-

sızlığım arasında bocalayarak fırçamı boyaya batırıyorum. Sonra, kuşkusuz kafası karışmış bir halde, yıllardır içinde bulunduğum (bulunmadığım) durumun kapanına iyice kısıtılmış olarak ilk fırça darbesini indiriyorum, indirmemle kendimi suçlu bulmam bir oluyor. Bruegel'in (Pieter) o ünlü tablosundaki gibi ardımda yontu bıçağıyla yontulmuş bir profil beliriyor ve bana henüz doğmadığımı söyleyen o sesi bir kez daha duyuyorum. Enine boyuna düşündüğümde, eleştirmenlerin ve uzmanların görüşlerini dikkate almayacak kadar dürüstüm. Tuval üzerinde modelin oranlarını büyük bir titizlikle belirlerken, içimden bir ses, yapmakta olduğum işin resim yapmakla uzaktan yakından ilişkisinin bulunmadığını söylüyor. Fırçamı değiştirip resme daha iyi odaklanabilmek ve betimleyecek olduğum bu yüzün kendine özgü çizgilerini nasıl yapacağıma karar vermek üzere birkaç adım gerilediğimde, içimden, "Biliyorum," diye yanıtıyorum kendimi ve kaçınılmaz bir mavi oluşturmayı, şu ya da bu görüntüyü yapmayı sürdürüyorum, asla yakalayamayacağım ışığı yansıtmak üzere beyazlar atıyorum. Bunların hiçbiri doyurucu gelmiyor bana, çünkü eleştirmenlerin beni soyutlamak için bir göbekağı olarak kullandığı sıradanlığın, umursamazlığın koruması altında ve de buna sığınarak, kuralları izlemekten başka bir şey yapmıyorum; ayrıca, yavaş yavaş içine düştüğüm bir kayıtsızlığa da sığınıyorum, bu resmin hiçbir galeride sergilenmeyeceğini bilmenin de korunmuşluğu içindeyim. Resim sehпасından çıkacak, dosdoğru alıcının eline teslim edilecek, çünkü ben böyle çalışıyorum, kendimi sağlama bağlıyorum, parayı nakit olarak istiyorum. İş çok.

Bana resim sipariş edip onları kabul salonlarına, bürolarına, bekleme ya da toplantı odalarına asacak kadar kendine değer veren kişilerin portrelerini yapıyorum. Dayanıklılığı garanti ediyorum; sanatı garanti etmiyo-

rum, edecek olsam da bunu isteyen yok zaten. Bekledikleri tek şey resmin kendilerine iyice benzemesi. Bu noktada anlaşıyoruz, dolayısıyla alan da satan da mutlu. Ancak bu yaptığıma resim denemez.

Bu yetersizlikleri burada itiraf etmekten sakınmıyorum gerçi, ama hiçbir portrenin aslına sadık olmayacağını, olamayacağını oldum olası bilirim. Hatta şunu bile söyleyebilirim: Kendimi, her zaman bir portre yapma yeteneğine sahip biri olarak görmüşümdür (ikincil bir şizofreni belirtisi); ancak hep sabırla orada oturmakta olan, sinirli olan ya da sinirli değilmiş gibi yapan, yalnız ve yalnız bana ne kadar para vereceğini kesin olarak bilen ama tuvalin yüzeyiyle gözlerim arasındaki düzlemde yavaş yavaş kıvranıp duran göze görünmez güçlerden aptalca çekinen savunmasız modelim karşısında suskun kalmaya zorlamışumdur kendimi (ya da kendimi suskun kalmaya zorladığımı, böylece de kendimi kandırıp işbirliği içinde olduğumu sanmışumdur). Resmin daha ilk poz verme gününde bittiğini ve görevimin gösterilemeyecekleri gizlemek olduğunu yalnız ve yalnız ben biliyordum. Gözlere gelince; kördüler. Ressam ve modeli beyaz bir tuvalle karşılaştığında her zaman için ürkmüş ve gü-lünç, tuhaf görünürler; biri hüküm giymekten ürktüğü için, diğeryse, herhangi bir suçlamada bulunma yetisinden yoksun olduğunu bildiği için ya da daha da beteri, –erkekliğiyle böbürlenen hadım edilmiş Demiurgos'un önyargısıyla– salt modele duyduğu umursamazlık ya da acımadan dolayı suçlamada bulunmayacağını kendi kendine söylediği için ürkmüş durumdadırlar.

Zaman zaman kendimi, yeryüzünde kalmış tek portre ressamı olduğuma, filtreler ve kimyasal sıvılar sayesinde artık bir sanat haline gelmiş olan fotoğraf, yüze ye nüfuz etmede ve bir insanın özel iç tabakasını ortaya çıkarmada çok daha başarılı olduğuna göre, ben göçüp

gittikten sonra hiç kimsenin yorucu poz vermelerle ya da bir resmi boşu boşuna aslına benzetmeye çalışmakla vaktini ziyan etmeyeceğine inandırıyorum. Hatasız bir kul olmadığımın, insanların az çok hoşlarına gidecek bir imgelerini, portre bittiğinde başlamakla kalmayan, portrenin yapılmaya başlanmasından önce, ezelden beri, şimdi var olması nedeniyle hep var olmuş olan bir sonsuzluğun, hiçliğe doğru ilerleyen bir sonsuzluğun kesinlik niteliği taşıyan imgelerini yakalayabileceklerini sanmaları sayesinde nesli tükenmiş bir sanatı icra ettiğimi düşünüyor ve bundan hoşlanıyorum. Aslında portre resmi için poz verenler kendi coşkularının o akışkan, şekilsiz yoğunluğunu çözümlerler ya da buna istekli olsalar, sonra da düşünce ve edimlerini açıkça ortaya koyacak sıradan sözcükleri bulsalar, bu kişilerin o portrelerinin ezelden beri var olduğunu, portrenin ikinci bir “kendi” olduğunu, portre gözle görünür, elle tutulur olduğuna, kendi eski benliğiyle artık görünür olmaktan çıktığına göre, portrenin önceki “kendinden” daha gerçek olduğunu varsaydıklarını anlayabilirdik. Resmin, kişinin kendini beğendiği ve kabul ettiği bir anı yakalamış olması durumunda müşterilerin o portreye benzeme çabası içinde olmalarının nedeni budur. Ressam, o çabucak kaybolan bakışı yakalamak için vardır, poz veren, durmadan geçip giden ve insanın ahmakça bir saflıkla (Erasmus) bazen minicik düğümlerle işaretleyebileceğine inandığı, zamanın bütün izleri silmede kullandığı bu dev parmakla sonsuzluğun üzerine bir çizik atacağını sandığı iki dalının dayanacağı tek sütun olacak olan o an için poz vermektedir. Gene söylüyorum, sağduyum şimdi olduğu gibi bana *Gri Gözlü Adam*'ın (Tiziano) yaşadığı dönemdeki belli bir anda o portreyi yapan Tiziano'dan ayırt edilemeyeceğini fısıldasa da, en iyi resimler bende hep öteden beri varmış izlenimi uyandırmışlardır. Çünkü bu

anda sonsuzluğa katılan bir şey varsa, o da ressamdan çok resmin kendisidir.

Ressamın her şeyin yanlış, çizgilerin garip, renklerin yabanıl ve tuval üzerindeki lekelerin poz veren belki hoşnut edecek, ancak ressamı kesinlikle doyumayacak bir benzerliği yakalayabildiğini görmekten başka bir şey elde etmeyişi büyük bir şanssızlık ya da daha kesin bir dille söylemek gerekirse, durumu olduğundan da kötü kılan bir sonuçtur. Bence resim yapma ediminin büyük bir çoğunluğunda bu sonuca ulaşılmaktadır, ancak benzerlik hoşnut edici olduğundan, ödenen bedele değmekte, müşteri kendisinin ideal imgesi olarak gördüğü resmi eline alıp gitmekte, ressamı kendisiyle alay ederek gece gündüz tepesinde dolaşan hayaletten kurtulmuş olmanın verdiği hoşnutlukla rahat bir soluk almaktadır. Bitirilmiş resim, sahibi tarafından alınmak üzere orada dururken, insan tablonun dikey bir mil etrafında döndüğünü, suçlayıcı bakışlarını ressama çevirdiğini sanır: Daha önce hayalet diye betimlenmiş olmasa, insan ona neredeyse hortlak diyebilir. Genel olarak düşünersek, işini bilen bir ressam, daha ilk taslağı yaptığında yanlış yöne gitmekte olduğunu anlar. Ancak bu yanlışını poz veren kişiye anlatmak güç olduğundan, ayrıca da müşterilerin çoğu, başka bir açı ya da bakışın kendilerindeki olumlu niteliğin daha az bir ışıktaki gösterebileceği ya da tam tersine, tıpkı bir eldiven parmağı gibi içlerinin dışarı çıkarılmasına neden olacağı korkusuyla (bu hepsinin de en korktuğu şeydir) ilk gördükleri şeyi hemen beğendiklerinden, resmin yapılması işi, giderek artan bir yüzeysellelikle sürdürülür. Daha önce de (farklı sözcüklerle) söylediğim üzere, sanki ressamın da, kendisine poz veren kişinin de niyeti portreyi yok etmektir. İkisi de çizmelerini, önu arkaya gelecek şekilde ters giymişlerdir; yürüdükleri ve üzerindeki izlerden dolayı ileri gidiliyormuş izlenimi

uyandıran yol, yani bu durumda tuval, aslında savaşan iki tarafın beklenen ve kabul edilen bir yenilgi sonrasında alelacele çekildiği bir sığınaktan başka bir şey değildir. Ölüm ressamı, poz vereni bu dünyadan ayırdığında ve mutlu bir rastlantı sonucu alevler tabloyu küle indirgediğinde, aldatmacanın bir kısmını silecek, böylece yeni bir serüven ya da dansa, kaçınılmaz olarak başlayacak yeni bir ikili dansa yer açacaktır.

S.'nin resmini yapmaya başladığımda, bölme yönteminin (akademik yaklaşıma göre bir resim aynı zamanda matematiksel bir işlem, işlemlerin dördüncüsü ve en fazla cambazlık gerektiren bölme işlemidir) yanlış olduğunu anladım. Tuval üzerine ilk çizgiyi çizmeden bile biliyordum bunu. Gene de herhangi bir şeyi düzeltmek ya da baştan başlamak girişiminde bulunmadım. Çizmelerin burunlarının kuzeye dönük olmasını kabullendim, oysa *Uçan Hollandalı*'yla çarpışmak üzere gemilerin yittiği hain bir denize doğru, güneye sürüklenmeye karşı koymuyordum. Onun hizmetinde bulunduğumun farkında olduğumu göstermem, dolayısıyla aşığılanma göz yummam halinde, bu resmi yaparken poz veren kişinin aldanmayacağını ya da ancak aldanmaya hazır olabileceğini anladım. İçinde bulunulan koşulun gerektirdiği belli bir ciddilik, insanın şöyle bir bakışta görebileceği, sonra artık üzerinde hiç düşünmeyeceği bir ciddilik yansıtması gereken bir resimde, benim eserim olmayan, hatta belki de S.'nin yüzünde bulunmayan, ama gene de sanki biri tıpkı görüntü bozan aynaların yaptığı gibi durmadan ters yönde çeviriyormuş gibi tuvalin şeklini bozan ironik bir kırışıklık öne çıktı. Tek başıma kalıp resme baktığımda, kendimi eskiden oturduğum pek çok evden birinin penceresinde görüyorum, o tür evlerde kullanılan ucuz camlardaki oval hava kabarcıklarını ya da bazen camlarda oluşan ve gözümü camdan çekip

hangi yöne olursa olsun ileri baktığımda bana yamuk görünen çok körpe birer meme ucuna benzer şekilleri ve dışarıdaki çarpıtılmış dünyayı görüyordum. Tuvalin üzerindeki resim gözlerimin önünde dalgalanan çerçevelere yayılıyor, kıvrılıyor, sonra kaçıp gidiyordu; yenilgiyi kabullenmek zorunda olan ve gözlerimi, durumun anlaşılmasıyla önümde açılıveren resme değil de başka bir yöne çevirmek durumunda kalan ben oluyordum.

Resim yapmayı sürdürmek için uyuşturulmuş ve kopuk bir halde çalışmayı sürdürdüğüm bazı durumlarda olduğu gibi resmin berbat olmadığını söylüyor değilim kendime. Portre, istediğim gibi bitirilmiş olmaktan ya da umduğum gibi bitmeye yakın olmaktan çok uzak. Birkaç fırça darbesi resmi bitirir, iki bin darbe için yeterli zamanım yok. Düne kadar ikinci resmi zamanında tamamlayabileceğimi sanıyordum, her iki resmi de aynı gün bitireceğimden emindim. S. birinci resmi alacak, ikinciyi yalnızca benim kutlayacağım bir utkunun, ama aynı zamanda S.'nin çarpıtılmış imgesinin duvara asılacağı ironisine karşı öcümü aldığımın kanıtı olarak bana bırakacaktı. Ne var ki bugün, özellikle de bu kâğıdın başında oturmam nedeniyle, çabalarımın daha başında olduğumu biliyorum. İki ayrı sehpa iki resim duruyor, her biri kendi odasında; birinci resim herkesin görebileceği bir yerde, ikincisi başarısız girişimimin gizliliği içinde kilit altına alınmış; bu önümdeki sayfalarsa, ellerim bomboş, boyaların ve fırçaların yardımı olmaksızın, yalnızca bu yazılarla, makaraya sarılan ve boşanan, nokta ve virgüllerle duraklayan, minik beyaz boşluklar içinde soluk alan, sonra da Girit labirentini ya da S.'nin bağırsaklarını (ne garip, bu kıyaslama hayli beklenmedik bir şekilde ve hiçbir kıskırtma olmaksızın yüzeye çıktı. Birinci kıyaslama klasik mitolojiden alınmış sıradan bir örnekten başka bir şey değilken, ikincisi öyle sıra dışı ki, bu

bana biraz umut veriyor. Doğrusunu söylemek gerekirse, S.'nin havasını, ruhunu, yüreğini ve zihnini betimlemeye çalışıyorum desem çok anlamsız olurdu: Bağırsaklar başka türden bir giz oluşturuyor) dolaşıyormuşçasına döne döne ilerleyen bu siyah iplikle girişilmiş yeni bir çabayı temsil ediyor. Ayrıca başta da söylediğim üzere bir o odaya, bir ötekine, sehpadan sehpaye gideceğim, ama sonunda hep bu masaya, bu lambaya, bu yazıya, sürekli kopup duran, kalemimin altında bağlanmak durumunda kalan, ama gene de kurtuluşumun ve bilgimin tek umudu olan bu ipliğe döneceğim.

“Kurtuluş” sözcüğünün burada işi ne? Bu koşullar altında bundan daha güzel bir sözcük olamazdı; aslında mesleğim olmasına karşın retorik denen şeye lanet ederim, çünkü her portre retoriktir. İşte size retorik sözcüğünün anlamlarından biri: “Konuşmada başkalarını etkilemek ve dinleyiciyi etki altına almak için kullandığımız her şeye retorik denir.” Bilgiyi yeğlemek gerek, çünkü, içtenlikten sıyrılıp korkunç bir yapmacıklığa, böbürlenmeye kapılmanın ne kadar kolay olduğu herkesçe bilinse de, bilgi sahibi olma arzusu ve ona ulaşma çabası her zaman için saygı uyandırır. Bilgi, çoğu kez, hatta yeterinden fazla durumda, cehaleti ve aşağılamayı kendisine siper edinmiştir. Bir başka sözcüğün, bir sözcüğü oluşturan seslerin basit bileşiminin doğru anlaşıldığı ve anlatıldığı durumda, yani tüm diğer kaygıları dışarıda bırakacak denli önemli olan bu işin yapılması halinde yansıtması gereken anlamının (sözcüğün yaşadığı ve kaynaştığı o hava boşluğundaki) yerini ve uzamını alması için o sözcüğü düşüncesizce ya da dikkatsizce kullanmak işten bile değildir. Anlatabildim mi? Ben, kendim anlayabildim mi? Kavrama, bilme edimidir: Devam etmek için her şeyi yalın bir hale sokmam gerekiyor, bu nedenle bu yalın tanımla yetiniyorum. Yaptığım resimlerde tam bir

bilme edimi söz konusu değildir hiçbir zaman. Para konusunda yeterince konuşuldu, ekleyecek bir şeyim yok. Ancak bu portreyi yaparken tuvali, poz verenin arzuları ve parası doğrultusunda çiziktirmemem, ilk kez gizlice aynı kişinin ikinci bir resmini yapmaya koyulmam, gene ilk olarak, resmin gerektirdikleri yüzünden benden uzaklaşan bir portreyi sözcüklerle oluşturmaya çalışmam, bilgiye varma isteğimle açıklanabilir. Tuvale ilk fırçayı vurduğumda, fırçamı hemen bırakmalıydım, davranışımın züppeliğini gizlemek için pekâlâ yaratabileceğim bahanelerle S.'yi kapıya dek geçirmeli, merdivenleri inmesini sakın sakın izlemeliydim ya da büyük bir tehlikeden kurtulmuş birinin beklenmedik sevinciyle rahat bir soluk almalıydım. O zaman ikinci tablo olmayacaktı, gidip şu kâğıtları almayacaktım ya da fırçalardan daha kullanışsız, renkleri şurada bir türlü kurumayan boyalarınkinden daha birbirine özdeş olan sözcüklerle boğuşmayacaktım. İki kez uğraşıp dile getirmede başarısızlığa uğradığı sözleri söylemeye üçüncü kez çabalayan bu üç parçaya bölünmüş adam olmayacaktım.

Olaylar şöyle gelişti: Birinci portre tam bir başarısızlıktı, ancak işi bırakmadım. S. portre yaptırmaktan vazgeçseydi ya da onu yansıtmayı beceremeseydim ve kendisi bunu anlasaydı, tek çözüm onun yokluğunda ikinci bir portre yapmak olacaktı. Bunu yapmaya çalıştım. İlk portre poz verenin ve peşinde olduğum görünmez portrenin yerini aldı. Yalnızca benzerliği sağlamak, en doğal ve yüzeysel portrelere biçim verecek kadar özgünlükten ve yaratıcılıktan yoksun, kurallara uymakla yetinmiş herhangi bir aceminin kavrayabileceği psikolojik gözlemi yansıtmak benim için asla doyurucu olamazdı. S. stüdyoma girdiği anda, ondaki o özgüveni, o umursamsız, duygusuz yüzü, yüzündeki o kendini beğenmiş havayı, yakışıklı ve sağlıklı olmanın getirdiği rahatlığı, yara-

sına basıldığında saldırıya geçmek üzere günden güne artan o küstahlığı çözümleyebilmek için her şeyi öğrenmek zorunda olduğumu anlamıştım. Olağandan yüksek bir ücret istedim, kabul etti, hatta hemen bir miktar peşin ödeme yaptı. Ne var ki, daha ilk günden, neredeyse daha tek bir sözcük bile konuşmadan, nedenini pek bilememekle birlikte, kendimi müthiş aşağılanmış hissettiğimde fırçayı bir kenara koymam gerekiyordu. Tek bir bakış yetti, hemen kendime şu soruyu sorduğumu gördüm: “Bu adam kim?” Hiçbir ressam kendisine bu soruyu sormamalıdır, oysa ben, yapılmaması gerekeni yapıyordum. Bu bir ruhçözümlemeciden, hastasına olan ilgisini biraz daha artırmasını istemek kadar tehlikelidir; bu çaba doktoru uçurumun kenarına ve kaçınılmaz düşüşe götürebilir. Her resim uçurumun bu tarafında yapılmalıdır, kanımca aynı şey ruhçözümlemeci için de geçerlidir. İşte, kendimi bunun ötesinde tutabilmek için ikinci portreye başladım. Bu ikili oyun benim kurtuluşum olacaktı; bütün çabalarına karşın başarısızlığa uğramış, bu yüzden kendi gözünde olduğu gibi başkalarının gözünde de aşağılanmış olmanın acısını duyan birinin, niyetleri ve amaçları dibe inmişken uçurumda asılı kalmasına yarayacak bir joker vardı elimde. Ama oyun karmaşık hale geldi; bu yüzden ben şimdi iki kez yanlış yapmış, kaçamadığı için yanlışında ısrar eden, yazmanın gizlerini bilmediği halde yazmaya başlayan bir ressamım. Kıyaslama hiç uygun olmasa da, amaca ters düşse de, hiç bilmediğim bir yöntemle bir bulmacayı çözmeye çalışmaya koyulmuş bulunuyorum.

Bugün S.’nin nihai portresini sözcüklerle çizme girişiminde bulunmaya karar verdim. Son iki ay boyunca (ilk portreye başlayalı dün tam iki ay oldu) bu fikir hiç aklıma gelmedi sanıyorum. Ama gariptir, fikir, çok doğal bir şekilde doğdu, beni hiç şaşırtmadı, yazınsal yetersiz-

liğimi sorgulamaya bile kalkmadım; durup dururken git-
tim, yağlıboya tüpleri ya da yeni bir fırça takımı alırcasına
doğal bir halde bu kâğıtları aldım. (Hiçbir modele
randevu vermediğimden) Bütün gün dolaştım. Aldığım
kâğıt topunu yanımdaki koltuğa yerleştirip arabayı ken-
tin dışına sürdüm, son buluşumun, bir otomobil koltu-
đunu, rahat bir divandan farksız görecek türden bir bu-
luşun zafer turunu atarcasına ilerliyordum. Yemeğimi
yalnız yedim. Eve döndüğümde, dosdoğru stüdyoya yü-
rüdüm, portrenin üzerindeki örtüyü çektim, resme ras-
gele birkaç fırça attım, sonra tuvali gene örttüm. Daha
sonra bavullarımla eski resimlerimin bulunduğu odaya
geçtim, bininci cin kovma duasını gerçekleştiren birinin
kendini vermişliğiyle ikinci portreye de aynı fırça darbe-
lerini indirdim, sonra buraya, kısmen kitaplık, kısmen
sığınak olan, kadınların hiçbir zaman kendilerini rahat
hissetmedikleri bu minik odama kuruldum.

Ne istiyorum? Her şeyden önce yenilmemek isti-
yorum. Sonra, mümkünse, başarıya ulaşmak istiyorum.
Bu iki portre beni nereye götürürse götürsün, S.'nin
varlığı ve tuvaldeki imgeleri, kendimi hoşnut kılarken
karşımdakini hoşnut etmedeki yetersizliğime tanıklık
ettiğinden, başarıya ulaşmak, S.'de kuşku uyandırmak-
sızın, onun hakkındaki hakikatleri ortaya çıkarmak de-
mek olacak. Atacağım adımların neler olduğunu, nasıl
bir hakikatin peşinde olduğumu bilemiyorum. Bildiğim
tek şey, bilmemeyi dayanılmaz bulduğumdur. Ellime
yaklaştım, kırıkklıkların artık insanın yüz çizgilerini öne
çıkarmak yerine, bir sonraki evrenin, yaklaşmakta olan
yaşlılığın anlatımı olduğu yaşa geldim ve birden, gene
söylüyorum, yitirmeyi dayanılmaz, katlanılmaz buldum;
bilmemeyi, karanlıkta düşüncelerimi anlatacak hareket-
ler yapmayı sürdürmeyi, her gece programının delikli
kartından, devreler ve transistorlar arasındaki kâğıt kur-

du varlığından kaçma düşleri gören bir robot olmayı dayanılmaz buldum. Öte yanda, S. karşıma çıkmasaydı bile aynı karara varır mıydım diye soracak olsanız, ne yanıt vereceğimi bilemem. Sanırım aynı kararı verirdim, ama sanırım diyorum, kesin bir şey söyleyemem. Bu arada, şimdi, yazmaya başladıktan sonra, daha önce hiçbir şey yapmamışım, hatta yazmak için doğmuşum gibi geliyor bana.

Yazışımı, resim yapışımda hiçbir zaman söz konusu olmayan bir biçimde gözlemliyorum ve bu zanaatın büyüleyici yönlerini keşfediyorum. Resimde, bir an gelir, tuval artık tek bir fırça darbesini bile kaldıramaz (ister iyi, ister kötü olsun; bu fırça resmi ancak daha kötü hale getirecektir); oysa bu satırlar, bağlantıları şimdiden kursesuz, bilinmesi nedeniyle de kesin bir başarı olan ancak hiçbir zaman elde edilemeyecek bir toplamın rakamlarını bağlayarak sonsuza dek sürdürülebilir. Bu sonsuz uzatma fikri özellikle büyüleyici geliyor bana. Böylece hayatımın sonuna dek yazmayı sürdürebileceğim; oysa resimler, kendi içlerinde hapsedilmişlerdir, sizi korurlar. Başına buyruk, soğuk, soyutlanmış bir halde, kendi derileri içinde hapsolmuşlardır.

Portekizli büyük romancı
José Saramago, benzersiz
edebî eserinin yanı sıra aydın
sorumluluğunu taşıyan
politik kişiliğiyle de
unutulmazlar arasındadır.

Nobel ödüllü Portekizli yazar José Saramago'nun ilk romanı *Ressamın Elkitabı*, yazarın bütün edebiyat yaşamının temellerini oluşturacak kimi temaların tohumlarını içinde barındırır: günlük yaşamın sıradanlığı, ahlaki kriz, sanatçının toplumla ilişkisi, bireysel ve toplumsal baskı, Tanrı'nın varlığı üzerine düşünme, kendini sorgulama ve aşma. Siparişle çalışan yeteneksiz ressam H., bir işletmenin yöneticisi olan S.'nin portresini yapma görevini üstlenir. H., yeteneksizliğinin bilincindedir, üstelik tablolarının ve yaşamının sıradanlığından acı duymaktadır. Aldığı işi bitirmeye çalışırken, yaşamını ve sanatının amacını sorgulama ihtiyacı duyar. Bu amaçla gizlice S.'nin ikinci bir portresini yapmaya ve günlük tutmaya başlar. Ülke siyasal çalkantılarla altüst olurken H., kendi küçük dünyasında kendi sıkıntılarını yaşamaktadır. Olayların beklenmedik yönlere aktığı *Ressamın Elkitabı*, hayat, sanat, siyaset, aşk, kentler, görüntüler ve gerçekler üzerine bir denemeler bütünü olarak da düşünülebilir. José Saramago'nun kendi yaşamından izdüşümlerle renklenen romandaki H.'nin günlüğü, gerçeklik ve kurgu, doğru ve yalan arasında dolaşarak bize yaşam ve sanat, ahlak ve estetik arasındaki ilişkiler üzerine edebiyat tarihinin en güzel metinlerinden birini sunuyor.

Kapak resmi: ERNST LUDWIG KIRCHNER

ISBN 978-975-07-0123-8

9 789750 701238